

OP WEG NAAR PERFORMATIEF ONDERZOEK

Falk Hübner

In deze bijdrage kom ik tot een eerste conceptuele verkenning van Performatief Onderzoek. Dat zal ik doen door vragen te bediscussiëren, die deze vorm van onderzoek oproept. Binnen het lectoraat Kunst en Professionalisering werken we met de werkvorm *Learning by Making*, die Tet Koffeman¹, Bart van Rosmalen en ik ontwikkelden. Het centrale idee van *Learning by Making* is een feedbackloop tussen praktijk en reflectie te creëren en te oefenen, waarbij beiden een gelijkwaardige relatie met elkaar aangaan en elkaar daardoor verder brengen. De werkvorm vindt plaats in groepsessies met minimaal één facilitator en werkt als volgt:

Als voorbereidende stap neemt iedere deelnemer vijf minuten om voor zichzelf een vraag op te schrijven die hem of haar op dat moment bezig houdt.

- stap 1: een deelnemer brengt een vraag in.
- stap 2: het gezelschap reageert op en onderzoekt de vraag door middel van een improvisatie.
- stap 3: de vraagsteller reflecteert op de improvisatie: wat was intrigerend, wat heeft het opgeleverd; hieruit kan zich een korte reflectie met alle deelnemers ontwikkelen.
- stap 4: iedereen schrijft kort voor zichzelf op wat de uitwisseling voor hem/haar en de eigen leer- of onderzoeksvraag heeft opgeleverd.

Deze volgorde wordt meerdere keren herhaald, afhankelijk van hoeveel tijd een sessie in beslag neemt. Op deze vorm kan op verschillende manieren gevarieerd worden. Het is mogelijk om niet per ronde een vraag in te brengen, maar in een sessie als geheel aan één vraag te werken door steeds te wisselen tussen improvisatie en reflectie op die vraag.

¹ Tet Koffeman is zangeres en studieleider van Musician 3.0 aan het HKU Utrechts Conservatorium.

Waarnemingen – Learning by Making als vorm van onderzoek doen

In algemene zin is er een aantal bewegingen te observeren, dat bij iedere sessie van *Learning by Making* waarneembaar is. Wat het meeste opvalt, vooral met deelnemers die deze werkvorm voor het eerst doen, is de enorme verdieping van de kwaliteit van het improviseren, die gaandeweg optreedt. Wat in het begin vaak voorzichtig start, wordt in iedere ronde gedurfder, de deelnemers zijn steeds meer aanwezig en “in” en “erbij”. Dat uit zich ook in de vorm van de improvisatie: wat vaak met geluid, muziek en voorzichtig taal- of stemgebruik start, wordt al snel multidisciplinair of krijgt juist een disciplinevrij karakter, vaak met gebruik van alle in de ruimte aanwezige objecten (boeken, tafels, stoelen, etc.). De verbindingen tussen praktijk en reflectie worden steeds sterker, creatiever en krijgen meer variatie. Dit soort sessies leent zich ervoor om ideeën te vertalen en mee te nemen naar het eigen professionele leven.

De manier van onderzoek doen is kenmerkend. Het eerste en meest basale dat opvalt is het *doen*, de **praktijk als onderzoeksmethode**: een onderzoeksvraag wordt met improvisatie als artistieke praktijk onderzocht. Dit gebeurt bij uitstek in een live modus, zowel praktijk als reflectie vinden in het **hier-en-nu** plaats.

Een element dat niet meteen in het oog springt, of wellicht té vanzelfsprekend lijkt is de **openbaarheid** van het onderzoek. Met openbaarheid wordt hier het delen van en participeren in onderzoek bedoeld, vaak *in of tijdens het proces van het onderzoek zelf*. Tijdens de sessie zélf vindt het onderzoek plaats, wat vervolgens ook weer in dezelfde sessie (met elkaar) gedeeld wordt. Dat heeft ook als gevolg dat de deelnemers niet alleen iets meemaken en in zich opnemen, maar vooral actief aan het onderzoek deelnemen. Ze spelen bij een improvisatie niet alleen op de tweede rang mee, maar zijn volwaardige spelers, “full-blown actors” in de woorden van sociale wetenschapper Bruno Latour. In de reflectie spelen ze een cruciale rol: ze geven ervaringen en indrukken terug en denken in het vervolg daar zelf over na, in plaats van dat één van de facilitators

steeds een improvisatie samenvat en interpreteert. Ondanks dat de sessie – en dus ook het onderzoek – door facilitators geleid wordt, doen de deelnemers op een gelijkwaardig niveau met het spelen/maken en reflecteren mee. Voortkomend uit die openbaarheid, worden de deelnemers als het ware mede-onderzoekers, wat vervolgens tot **co-auteurschap** leidt. Vanaf het begin worden alle deelnemers actief betrokken en wordt iedereen uitgedaagd om in praktijk en reflectie letterlijk zijn stem te laten horen. Als de vorm in het verloop goed werkt, kunnen de facilitators in verloop van een sessie steeds meer naar de achtergrond treden en worden de deelnemers steeds meer eigenaar van wat er gebeurt.

Een eerste verkenning

De bovengenoemde kenmerkende elementen van *Learning by Making* zijn allemaal aspecten die ook bij andere vormen van werken en onderzoek binnen het lectoraat Kunst en Professionalisering voorkomen. In het lectoraat is een groep praktijkonderzoekers onder leiding van lector Bart van Rosmalen bezig om de organisatie HKU op allerlei plekken en manieren te professionaliseren. Dat betreft in eerste instantie het onderwijs, maar ook de organisatie op een breder vlak. Iedereen uit deze heterogene groep werkt aan “een eigen vraag die hen ondersteunt in het ontwikkelen van hun eigen professionaliteit, het vak dat zij geven of curriculum waar zij een onderdeel van zijn” (musework.nl). Ondanks de grote diversiteit van onderwerpen laten zich op methodisch en methodologisch vlak overeenkomsten tussen de verschillende onderzoeken constateren: zo vervult iedereen bijvoorbeeld de dubbele rol van docent/maker én onderzoeker. Ook vindt veel van het onderzoek in één of andere vorm van ‘sessies’ plaats, waar een praktijkonderzoeker als facilitator met deelnemers werkt. Praktisch niemand in het lectoraat werkt en onderzoekt alleen.

Uit de diverse projecten en praktijken ontstond de wens en noodzaak om een conceptueel kader te creëren waarin de diverse vormen in hun onderzoeksaanpak te vatten zijn. Hiervan uitgaand is voor het

begrip *Performatief Onderzoek* gekozen. In het vervolg zal ik de bevindingen uit de praktijk van *Learning by Making* in verband brengen met een aantal bronnen dat het praktische werk onderbouwt en voedt. Het daaruit ontstaande concept van Performatief Onderzoek is in geen enkele zin als 'af' te beschouwen, maar als begin, als vertrekpunt voor verdere ontwikkeling. De bedoeling is om tot een werk-concept te komen, waarmee weer 'aan het werk' gegaan kan worden. De tekst wil voeding geven aan het werk van de praktijkonderzoekers, om dieper en breder te begrijpen waar zij mee bezig zijn. Vanuit hier zal een meer theoretische verkenning van de conceptuele omgeving van performatief onderzoek volgen.

Drie velden: praktijk, artistiek, ACTION!

Er zijn drie discours, die raken aan het soort onderzoek dat we binnen het lectoraat Kunst en Professionalisering doen: praktijkonderzoek, artistiek onderzoek en action research. **Praktijkonderzoek** is een concept dat vooral in Nederland is ontstaan vanwege de voor Nederland typische scheidslijn tussen hbo en wo. Praktijkonderzoek 'claimt' in veel gevallen het onderzoek dat in de context van de hogere beroepspraktijk wordt gedaan, als toevoeging aan het in de regel theoriegedreven academische wetenschappelijk onderzoek.² Lector voor praktijkgericht onderzoek aan de HU, Daan Andriessen, definieert praktijkgericht onderzoek als volgt:

2 Deze scheidslijn tussen hbo en wo in termen van onderzoek wordt geenszins door iedereen gedeeld; zo is het ook niet de bedoeling om hier praktijkonderzoek strikt van wetenschappelijk onderzoek te scheiden. Als de twee velden van onderzoek apart gezien zouden worden, zou een verschil tussen beiden in stand gehouden worden die in de daadwerkelijke praktijk van onderzoek doen helemaal niet zo duidelijk hoeft te zijn. Ook is in de praktijk te zien dat mensen die onderzoek doen zowel in het academische als het praktische

"Praktijkgericht onderzoek is onderzoek waarvan de vraagstelling wordt ingegeven door de beroepspraktijk en waarvan de kennis direct bijdraagt aan die beroepspraktijk"³

Ik zie praktijkonderzoek in die zin als een algemene context voor het onderzoek dat wij doen. Wat praktijkonderzoek volgens Andriessen in onze context tot een zinvol concept maakt, is dat het niet noodzakelijk over de *artistieke* praktijk hoeft te gaan, ondanks dat kunstenaars het onderzoek doen. Dat sluit aan bij het gegeven dat wij met ons onderzoek bij het lectoraat Kunst en Professionalisering weliswaar vaak artistieke methoden gebruiken, maar dat de onderzoeksvraag of -uitkomst in een veel bredere praktijk kan liggen en niet noodzakelijk een artistieke uitkomst hoeft te hebben. Dat maakt ook vraagstukken interessant waarbij het geen kunstenaars zijn die de vraag stellen, of voor wie de uitkomst zinvol is, zoals bedrijven. Hier vallen samenwerkingen onder waar kunstenaars aan deelnemen, die hun artistieke methoden inbrengen, maar niet met het doel om artistiek werk te maken.

Binnen het onderzoek naar, in en/of door de praktijk ligt het veld van **artistiek onderzoek** in onze context voor de hand, omdat we juist in de omgeving van een kunsthogeschool onderzoek doen. In het grote veld van artistiek onderzoek bevindt zich een aantal mogelijke methoden en vormen, die allemaal doelen op verschillende functies van de kunsten, of

thuis kunnen zijn. Het fascinerende, zoals al eerder genoemd, van artistiek onderzoek, en ook van praktijkonderzoek, is dat een 'practitioner's account' met theoretische discussie samen tot een meerwaarde leidt, en elkaar zeker niet uitsluit. Sterker nog, de meeste onderzoeken zullen zich op een glijdende schaal tussen de twee schijnbaar vaststaande polen van academisch onderzoek en praktijkonderzoek bevinden.

3 Andriessen, D. G. (2007). "Onderzoekmethodologie in het HBO." In: *Onderzoek van Onderwijs* (4).

'het artistieke' binnen onderzoek. De kern van artistiek onderzoek wordt tegenwoordig vaak als *in en door artistieke praktijk*⁴ begrepen; de essentie is dat de artistieke praktijk zowel uitkomst als methode is. Ervan uitgaande dat de praktijk in de regel ook aan de basis van de vraagstelling staat, betekent dat dat de artistieke praktijk in alle fasen van het onderzoek een wezenlijke rol inneemt. Afwijkend van de verschillende vormen van onderzoek binnen muzische professionalisering is dat de artistieke praktijk weliswaar de methode is, maar *niet* noodzakelijk ook de uitkomst. De uitkomst kan juist in organisatieverandering of communicatie liggen, zonder dat er een artistiek product in de strenge zin van het woord uit voortvloeit (zoals in vorm van een theaterproductie of een compositie).

Van de grote 'umbrella-terms' praktijkonderzoek en artistiek onderzoek komen we bij de laatste hier te bespreken onderzoeksmethodologie: action research. De term is al langer bekend en helderder gekaderd dan Performatief Onderzoek. Action research heeft zijn oorsprong in de sociale wetenschappen, vanuit de behoefte van onderzoekers om sociale theorieën dicht bij het oplossen van werkelijke sociale problemen te brengen. Action research wordt in het algemeen als een 'hands-on' benadering begrepen, die bedoeld is om dingen daadwerkelijk te veranderen. "De gedachte hier is dat onderzoek niet alleen gebruikt moet worden om een beter begrip van de problemen uit de dagelijkse praktijk te krijgen, maar om daadwerkelijk dingen te veranderen (...)"⁵ Martyn Denscombe⁶ vat in *The Good Research Guide* vier kern-karakteristieken van action research samen:

1. Het onderzoek is praktisch en doelt op praktische problemen in de 'echte wereld'.
2. Het onderzoek is gericht op verandering.
3. Het onderzoek verloopt in cyclische processen waarin uitkomsten weer nieuwe mogelijkheden voor verandering genereren.
4. Betrokkenheid van de onderzoekers is actief, niet passief.⁷

Voor de eerste, tweede en vierde karakteristieken laten zich zeer duidelijk binnen het kader van het werk onderbrengen dat binnen het lectoraat Kunst en Professionalisering gedaan wordt. Met praktijkonderzoek, artistiek onderzoek en action research hebben we hier drie concepten verzameld, die het onderzoek kaderen waar we mee bezig zijn; en binnen onze tot nu toe nog intuïtief gekozen term 'Performatief Onderzoek' vooral de tweede helft 'onderzoek' uitgewerkt. Wat echter nog ontoereikend besproken is op dit punt, is het performatieve. Het aspect van 'performance' is in *Learning by Making* heel duidelijk te ervaren, er wordt letterlijk 'performed' gedurende de improvisaties. Ook al gebeuren deze performance-momenten in een groep van deelnemers in plaats van op een podium voor publiek, ze doen zich duidelijk als performance voor en worden ook door iedereen in de groep zo ervaren. En hoewel action research al zeer actief en bijna 'performatief' klinkt, zullen we hierna toch nog verschillen ontdekken. In de volgende alinea's zullen we een aantal aspecten aan de tot nu toe verzamelde elementen toevoegen, om tot onze hier te ontwikkelen visie op de vorm van Performatief Onderzoek te komen.

Performativiteit

Om het performatieve in 'Performatief Onderzoek' meer kader te geven zal ik eerst een kleine stap terug doen. Aan de basis van het discours over performativiteit ligt de notie dat performativiteit op *handelingen* gebaseerd is. In haar beroemde artikel "Performative Acts and Gender Constitution"⁸ gaat Judith Butler terug naar de Speech Act Theory van John Searle, om vervolgens te stellen dat identiteit niet gegeven is, maar voortdurend "door een gestileerde herhaling van handelingen" en "de stilisatie van het lichaam"⁹ *performatief* vormgegeven wordt. Je bent niet, je doet. Hetzelfde gegeven van de 'performed' identiteit gebruikt Bruno Latour in de Actor Network Theory (ANT).¹⁰ Ook hij stelt dat identiteit niet is, maar wordt vormgegeven door opgevoerd te worden: "(...) sociale handelingen zijn niet object van een ostensieve definitie, – zoals mokken en poezen en stoelen waar je met de wijsvinger naar kunt wijzen – maar alleen een performatieve definitie".¹¹ Op een ander moment gebruikt Latour – passend voor onze context in de kunsten – een danser als metafoor:

"If a dancer stops dancing, the dance is finished. No inertia will carry the show forward. This is why I needed to introduce the distinction between ostensive and performative: the object of an ostensive definition remains there, whatever happens to the index of the onlooker. But the object of a performative definition vanishes when it is no longer performed – or if it stays, then it means that other actors have taken over the relay" (Latour 2005: 37-38).

Dit citaat sluit aan op een gegeven dat ook in *Learning by Making* aan de orde is: de opvoering van de improvisatie, het praktisch-artistieke, ja – performatieve deel van de vorm is alleen in het daadwerkelijke moment van de opvoering aanwezig, in het hier-en-nu. Maar het is vluchtig: als er niet meer gespeeld wordt, verdwijnt de opvoering. Het is onmogelijk om de performance te bekijken als een object waarop gewezen wordt, en in het vervolg te bestuderen. Het leeft alleen verder in de vorm van het gesprek daarna, en in de reflectie daarop.

- 4 "Research in and through artistic practice". Theoretici die dit begrip o.a. hebben uitgewerkt zijn Borgdorff, Henk (2012). *The conflict of the faculties: perspectives on artistic research and academia*. Amsterdam: Leiden University Press en Scrivener, Stephen A.R. (2009). "The Roles of Art and Design Process and Object in Research." In Nimkulrat and O'Riley (eds.), *Reflections and Connections: On the Relationship between Academic Research and Creative Production* (pp. 69-80). Helsinki: University of Art and Design Helsinki.
- 5 "The thinking here is that research should not only be used to gain a better understanding of the problems which arise in everyday practice, but actually set out to alter things (...)."
- 6 Denscombe, Martyn (2014). *The Good Research Guide*. New York: Open University Press. p. 122
- 7 Denscombe 2014: 122-123.

- 8 Butler, Judith (1988). "Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory." *Theatre Journal* 40/4: 519-531.
- 9 "Through a stylized repetition of acts" and "the stylization of the body" (Butler 1988: 519)
- 10 Latour, Bruno (2005). *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*, Oxford: Oxford University Press
- 11 "(...) social aggregates are not the object of an ostensive definition – like mugs and cats and chairs that can be pointed at by the index finger – but only a performative definition" (Latour 2005: 34)
Een "ostensieve definitie" is een definitie door middel van een voorbeeld, waar (letterlijk) naar wordt gewezen.. De kleur rood wordt bijv. aan een ander uitgelegd door op iets roods te wijzen, in plaats van het kleurenspectrum uit te leggen.

Verder dient zich het discours over performance art aan. Met zijn oorsprong in de '60-er jaren, deelt performance art een aantal aspecten met Performatief Onderzoek. Eén van de meest belangrijke theoretici rond performativiteit is de Duitse theaterwetenschapper Erika Fischer-Lichte, die in 2004 haar inmiddels klassieke *Esthetiek van het Performatieve* publiceerde.¹² Hier ontwikkelt Fischer-Lichte cruciale concepten rond performativiteit, die ook in de context van Performatief Onderzoek van belang zijn. Omdat een aantal van Fischer-Lichte's elementen van de *Esthetiek van het Performatieve* hier al besproken zijn zal ik niet het gehele concept herhalen, maar alleen de elementen bespreken die relevantie hebben voor de ontwikkeling van het begrip van Performatief Onderzoek.

Eén van de kern-aspecten van performativiteit is volgens Fischer-Lichte *liveness*: een performatieve act speelt zich af in het hier-en-nu, en is gebonden aan het moment waarop hij opgevoerd wordt. *Liveness* is uiteindelijk hét aspect dat performatief onderzoek conceptueel onderscheidt van action research. Bij action research *kan* het hier-en-nu weliswaar een rol spelen, maar dit wordt in het algemeen niet als definiërende karakteristiek gezien.

Een ander aspect van Fischer-Lichte is een cluster van elementen, beginnend met *collectiviteit*, en in het verlengde daarvan de feedbackloop tussen alle aanwezigen, voortkomend uit de *co-presentie* en *co-auteurschap* van uitvoerenden en publiek. In het kort gezegd is de essentie hiervan de gelijktijdige aanwezigheid van acteurs/performers en

publiek, in onze context vaak facilitator en deelnemers. Alle elementen van dit cluster zijn in *Learning by Making* terug te vinden: het is een vorm waarin de feedbackloop bij uitstek goed te observeren en te ervaren is, zowel in de improvisaties, als ook in de reflectie. Dit ontstaat heel nadrukkelijk door de co-presentie en collectiviteit van de groep met de facilitators.

Een andere feedback loop?

Er ligt echter ook nog een andere soort feedbackloop in de vorm besloten dan die tussen alle aanwezigen, namelijk de feedbackloop tussen artistieke praktijk en reflectie. Die twee wisselen elkaar steeds af en informeren elkaar. De praktische ervaring met *Learning by Making* laat zien dat door een aantal keer de cyclus van de vorm te doorlopen, zowel de improvisatie als ook het reflecterend gesprek steeds aan diepte wint en dat ze elkaar hier verder brengen. Deze feedbackloop is ook vaak karakteristiek voor *artistiek onderzoek*, waar de theorie door de praktijk opgeroepen wordt, en haar vervolgens weer informeert, inspireert of versterkt. Dat is zeker zo bij onderzoek met een hoog 'maak-aspect', zoals de creatie van composities of theater-performances, maar ook bij meer historisch georiënteerd onderzoek, bijv. onderzoek naar de uitvoeringspraktijk van barokmuziek. En hier komt ook nog een ander aspect van deze werkvorm in beeld, namelijk een pedagogisch-didactische. *Learning by Making* is een uitstekende vorm om minder ervaren onderzoekers te laten ervaren wat de waarde van een feedbackloop tussen theorie en praktijk is, en wat de waarde van een gezamenlijk onderzoeksproces kan zijn.

Een manifest voor Performatief Onderzoek

Tot hier zijn we van twee kanten dicht bij het idee van Performatief Onderzoek gekomen: ten eerste vanuit de tradities van praktijk-onderzoek, artistiek onderzoek en action research; ten tweede vanuit de traditie van performativiteit, geworteld in performance art en de podiumkunsten. Ik wil hier nog een derde uitgangspunt aanhalen, vanuit een tekst die het begrip van Performatief Onderzoek zélf in de discussie brengt: het "Manifesto for Performative Research" van Brad Haseman.¹³

Het "Manifesto" vertrekt bij de observatie dat een aantal onderzoekers en onderzoeken zich niet meer in de categorieën van kwantitatief en kwalitatief onderzoek laat plaatsen. De oorzaak van deze constatering ligt volgens Haseman vooral in de "positionering van praktijk als object van studie in plaats van een onderzoeksmethode" (Haseman 2006: 2).¹⁴ Tegelijkertijd observeert Haseman een aantal nieuwe onderzoeksstrategieën, dat hun oorsprong juist in de praktijk van kunstenaars en kunstenaar-onderzoekers heeft: "creative practice as research, performance as research, research through practice, studio research, practice as research or practice-led research" (Haseman 2006: 3). Vanuit deze observaties zet hij zich in voor een derde categorie, wat zelfs een nieuw onderzoeksparadigma betreft: *performatief onderzoek*. De kernpunten van dit nieuwe paradigma zijn volgens Haseman:

- Het onderzoek is gebaseerd op de praktijk. De onderzoeksvragen, problemen en uitdagingen worden in de praktijk geïnitieerd en gedefinieerd.
- Praktijkmensen ('practitioners') voeren het onderzoek zélf uit. De persoon en functie van de onderzoeker vallen hier dus samen. Er worden vooral methodes ingezet die de onderzoekers kennen in en uit de praktijk, en die zich daar als effectief bewezen hebben
- De praktijk van de onderzoeker speelt eveneens een cruciale rol in de onderzoeksuitkomsten: "onderzoeksuitkomsten en claims om tot kennis te komen moeten door symbolische taal en vormen van (onderzoeks)praktijk tot stand komen".¹⁵

Bart van Rosmalens *Unpacking Performativity*

Aan het einde van het "Manifesto" stelt Haseman anno 2006 dat er in de komende jaren een aantal concretisering en uitwerkingen van het concept ontwikkeld zal worden. Het werk binnen het lectoraat Kunst en Professionalisering – waarbinnen *Learning by Making* als één van de werkvormen geldt – is hier zeker een voorbeeld van, net zoals de onderzoeken binnen het HKU lectoraat Performatieve Maakprocessen van Nirav Christophe. Een laatste voorbeeld hier is het onderzoeksproject *Unpacking Performativity*, waarin lector Bart van Rosmalen met o.a.

-
- 12 Fischer-Lichte, Erika (2004). *Ästhetik des Performativen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- 13 Haseman, Brad (2006). "A Manifesto for Performative Research", in: *Media International Australia incorporating Culture and Policy*, the issue "Practice-led Research", no. 118: 98-106.
- 14 "(...) positioning of practice as an object of study, not as a method of research."
- 15 "research outputs and claims to knowing must be made through the symbolic language and forms of (the researcher's) practice" (Haseman 2006: 4)

Peter Sonderen, Gaby Allard en Niels “Storm” Robitzky samenwerkte.¹⁶ In dit onderzoek naar het toepassen van Urban Dance in moderne dansopleidingen staat de betrokkenheid van, en de verbinding met de toeschouwer centraal. Wat is de aard van die verbinding: is de toeschouwer een buitenstaander, deelnemer, betrokkene, mede-maker? In zijn tekst “Performatief Onderzoek”¹⁷ neemt Bart van Rosmalen de lezer mee op een dag van het onderzoek binnen *Unpacking Performativity*. Gedurende deze dag vindt in de vorm van improvisaties een aantal ontmoetingen tussen cellist Bart van Rosmalen en straat-dancer Niels “Storm” Robitzky plaats, in sessies ontworpen met een publieksrol. Eerst in het gebouw van ArtEZ Arnhem, vervolgens op straat in de Arnhemse binnenstad, en tenslotte in het Arnhemse Café Dudok. De verschillende performances worden ‘omcirkeld’ door nagesprekken en gespreksvormen.

Wat meteen opvalt is dat de onderzoeksmethode de *praktijk* is – er wordt performatief onderzocht door te doen. De praktijk bestaat uit een aantal geïmproviseerde performances van een cellist en een danser, met steeds verschillend gekozen publieksopstellingen: in een kunstgebouw, op straat met passanten, in een café met het publiek zittend aan tafels. Hierdoor speelt ook de vraag naar de openbare

ruimte (public space) en het 'publiek maken' een grote rol: het onderzoek vindt op het moment van de opvoering plaats, en wordt op hetzelfde moment ook als onderzoek getoond, in aanwezigheid van het publiek. Daarbij moet opgemerkt dat de verkenning van de onderzoeksvragen pas vorm krijgt *in het maakproces*. Er is tevoren geen plan van aanpak voor het onderzoek; het wordt vormgegeven door te doen, tijdens het doen. Dit aspect van *Unpacking Performativity* haakt direct aan bij Erika Fischer-Lichte's concept van *liveness*: wanneer Van Rosmalen over het maakproces schrijft, over het feit dat de onderzoeksvraag zich tijdens het doen ontwikkelt en manifesteert, dat het onderzoek op het moment van uitvoering plaats vindt, gaat het eigenlijk simpelweg over dat aspect van *liveness* en over dat het onderzoek in het hier-en-nu plaats vindt. Vanuit een ander perspectief is het hele proces zeer vergelijkbaar met een artistiek maakproces, met het verschil dat het hier juist de bedoeling is om iets te onderzoeken, in plaats van een artistiek product te maken, - en dat dus op performatieve wijze. Juist door het in de praktijk te doen, ontstaat niet alleen een cognitief en theoretisch onderbouwd begrip, maar ook een begrip dat fysiek doorleefd is door zowel uitvoerder/onderzoeker, als door het publiek.

16 Het onderzoeksproject *Unpacking Performativity* heeft zijn finale afsluiting gevonden in de publicatie: Allard, Gaby and Peter Sonderen (2015). *Unpacking Performativity*, Arnhem: ArtEZ Press. Meer informatie op up.artez.nl, voor het laatst geraadpleegd op 25.4.2016.

Van Rosmalen werkt de bevindingen van de manier van onderzoek doen in dit project in zijn tekst “Performatief Onderzoek” (2015)

uit en vat deze samen onder de noemer van Performatief Onderzoek.

17 Rosmalen, Bart van (2015). “Performatief Onderzoek.” in Ewijk en Kunneman (red.): *Praktijken van normatieve professionalisering*, Amsterdam: SWP: 308-322.

Naast zijn ideeën over de praktijk als onderzoeksmethode, het openbaar maken en het werken in een proces introduceert Van Rosmalen het idee van reisgenoten en een gezelschap. Net zoals in Erika Fischer-Lichte's concept van performativiteit vinden de ervaring, het proces en het onderzoek collectief plaats: "je doet het samen". Voor Bart van Rosmalen brengt dit aspect van gezamenlijkheid de notie van gedeelde waarden met zich mee, die, helemaal doorredenerend, Performatief Onderzoek een verbindende, morele dimensie geeft.

Tot hier – een poging tot conclusie

Zonder al de antwoorden op de gestelde vragen te kunnen geven, heb ik in deze tekst geprobeerd om in beginsel een conceptueel kader te ontwerpen voor Performatief Onderzoek. Uitgaand van de onderzoekspraktijk van het lectoraat Kunst en Professionalisering, en in relatie tot de theoretische fundering van Brad Haseman, zijn praktijkonderzoek, artistiek onderzoek en action research aan bod gekomen, om samenvattend bij de volgende elementen uit te komen. Kenmerkend voor Performatief Onderzoek is:

- de (artistieke) praktijk als de drijvende kracht bij het vinden van de onderzoeksvorm en van het onderzoek
 - onderzoekers zijn makers
 - fysiek doorleven in de uitvoering en opvoering
 - het hier-en-nu als de 'plek' waar het onderzoek, de onderzoeksmethodologie en (deels) valorisatie plaats vinden
 - co-auteurschap van alle aanwezigen
 - publiek proces en delen van onderzoeksuitkomsten met publiek
 - feedbackloop tussen alle aanwezigen
- Een toegevoegd element dat bij de bespreking van *Learning by Making* niet aan bod is gekomen, is de feedbackloop tussen theorie en praktijk. Beiden wisselen elkaar af, informeren en inspireren elkaar daardoor, en brengen elkaar verder. Beiden kunnen in verschillende vormen voorkomen: in gespreksvormen, improvisatie, compositie, etc. Tegelijkertijd is het interessant en uitdagend om te vragen of het noodzakelijk zou kunnen zijn om een dergelijke soort van feedbackloop tussen theorie en praktijk als een constituerend element van Performatief Onderzoek te begrijpen? Als immers de praktijk, zoals al een aantal keer is besproken, een zodanig grote rol heeft, zou het dan niet essentieel moeten zijn dat die praktijk steeds met de theorie in wederzijdse uitwisseling staat?

Maar dan? En nu?

Het moge duidelijk zijn dat na dit initiële kader van Performatief Onderzoek het meeste werk nog gedaan moet worden. Zoals geschetst, gaat het er niet alleen om dat het hier vastgestelde kader een specifiek soort onderzoek definieert en dus andere soorten van onderzoek in- of uitsluit. Het is vooral het idee dat praktijkonderzoekers 'er iets mee kunnen doen' – dat het hen helpt om meer te begrijpen wat zij doen wanneer zij performatief onderzoekend werken. Om een verdieping in hun werk te bereiken. Daarnaast kan deze onderzoeks-'praktijk' het concept van Performatief Onderzoek bevragen, informeren, aanscherpen en verder ontwikkelen. Net zoals de praktijk van de onderzoekers uitgangspunt is van het hier gemaakte kader, moet de praktijk ook in staat gesteld worden om het concept verder te brengen, in plaats van zich door het concept te laten begrenzen en in te perken. Er wordt dus een nieuwe feedbackloop in gang gezet rondom het daadwerkelijke concept van Performatief Onderzoek, wat daarmee door zowel theorie als praktijk gevoed en gevormd kan worden.

En daarmee sluit ik deze eerste voorzichtige bijdrage over Performatief Onderzoek af: een poging om te beschrijven wat wij doen, hoe wij in het lectoraat werken en hoe dat een methodologie kan zijn (of worden) voor het doen van (artistiek) onderzoek. Deze methodologie is zeker nog verre van voltooid, er zijn nog genoeg elementen zoals documentatie, data-analyse en valorisatie, die nader onderzocht en ontwikkeld moeten worden. Verschillende bijdragen in dit jaarboek zullen meer ideeën geven over deze manier van onderzoek doen, in hoeverre het wel of niet performatief onderzoek te noemen is, en hopelijk maken zij aan het einde van dit boek deze tekst alweer achterhaald en voor revisie vatbaar.

